

پژوهش‌نامه نقد و هابیت؛ سراج منیر ♦ سال دوازدهم ♦ شماره ۴۵ ♦ بهار ۱۴۰۱
صفحات: ۶۵-۴۵ ♦ تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۰/۱۸ ♦ تاریخ تأیید: ۱۴۰۱/۰۱/۲۰

بررسی نقش ائتلاف دینی و فرهنگی علمای جوامع اسلامی برای مقابله با جریان‌های تکفیری

سیدعلی ساداتی نژاد*

سیدمحمد ساداتی نژاد**

چکیده

مقاله حاضر، در ابتدا جریان‌های تکفیری و پیامدهای گسترش آن را به صورت اجمالی بررسی کرده است. در ادامه به بررسی نقش علمای جوامع اسلامی، به‌عنوان منادیان اسلام و مروجان این آیین صلح و دوستی میان بشریت، پرداخته است و راهکارهایی را، در دو بُعد دینی و فرهنگی، به‌منظور عبور جهان اسلام از بحران جریان‌های تکفیری، ارائه داده است. نتیجه‌گیری مقاله آن است که نظر به تلاش دشمنان برای ایجاد اسلام‌هراسی و ترسیم چهره‌ای غیرواقعی از مسلمانان در اذهان عمومی، علمای جوامع اسلامی، می‌توانند نقش مهمی را ایفا کنند. علما، به‌عنوان یکی از متولیان فعالیت‌های دینی و فرهنگی، می‌توانند در جلوگیری از ترویج خشونت و افراطی‌گری و مقابله با جریان‌های تکفیری نقش بسزایی داشته باشند. عالمان جهان اسلام می‌توانند زمینه لازم را برای رفع سوءبرداشت‌ها و کاهش نزاع‌های بیپایان ایجاد کنند و نهایتاً بسترهای صلح و امنیت را فراهم سازند.

کلیدواژه‌ها: جهان اسلام، علمای اسلامی، تکفیر، جریان‌های تکفیری.

* دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل پردیس بین‌المللی کیش دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

ali.sadatinejad@yahoo.com

** دکترای روابط بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

satatinejad@yahoo.com

مقدمه

با وجود تعالیم روح‌بخش اسلام و کتاب الهی، فتنه‌ای در عالم برخاسته است که نه تنها امت اسلامی را با خطر تفرقه، تکفیر و دیگرکشی مواجه کرده است، بلکه دامن تمامی بشریت را نیز گرفته است و متأسفانه همه این فتنه و آشوب‌ها از آلوده نمودن ساحت دین و مقدسات به خرافات و موهومات و نیز کوتاه‌فکری با ادعای غیرت بر سلامت دین و محافظت از آن برمی‌خیزد. بر پایه این حمیت و غیرت ظاهری، پدیده‌ای شوم و خطرناک با نام تکفیر شکل گرفته است که جنایتی عظیم بر ضد بشریت است و آرامش و امنیت بسیاری از جوامع را تحت شعاع خود قرار داده است.

جهان اسلام، در دو قرن اخیر، به‌ویژه چند دهه گذشته، شاهد شکل‌گیری و رشد جریان‌های گوناگون افراطی با افکار متفاوت بوده است. افراطی‌گری تکفیری بدترین و خطرناک‌ترین پدیده‌ای است که در این دوران ظهور کرده است. این درحالی است که تکفیر و کشتار بی‌جهت انسان‌ها، نه با مبانی دینی اسلام سازگار است و نه رهبران دینی و علمای بزرگ اسلامی آن را تأیید می‌کنند. در این میان، هرگاه جنایتی توسط گروه‌های تکفیری و فرقه‌های افراط‌گرا در نقطه‌ای از جهان صورت می‌گیرد، دشمنان اسلام بدون درنگ آن را به مسلمانان و به تعالیم اسلام نسبت می‌دهند و اسلام را دینی جنگ‌طلب و مسلمانان را افرادی تندرو و خون‌ریز معرفی می‌کنند. در برابر این تهاجم دشمنان به آموزه‌های دین، زشت‌نمایی چهره دین اسلام و انحراف افکار عمومی و نیز در واکنش به جنایت‌ها و اعمال ضدبشری گروه‌های تکفیری لازم است تا مدافعان اسلام تنها به تقبیح این اعمال اکتفا نکنند و با بیان اینکه تعالیم اسلام با این سلوک معارض و خشونت و دیگرکشی منافی آموزه‌های اسلامی است، مفهوم نادرستی را که از این دین مقدس در ذهن افراد تندرو نقش بسته است، آشکار نمایند.

تاکنون مطالعات و تحقیقات زیادی در زمینه تکفیری‌ها و راهکارهای مقابله با آن‌ها صورت گرفته است. در هرکدام از این مطالعات جنبه‌های متفاوتی از جریان تکفیری مدنظر بوده است. این مقاله با هدف کلی بررسی نقش علمای دین در مقابله با بحران

خشونت و تکفیر در عصر حاضر نگاشته شده است، چرا که نقش علمای دین در مقابله با افراط‌گرایی‌ها و برداشت‌های ناصحیح از دین، بدیهی و انکارناپذیر است و علاج همه این افراط‌ها، خشونت‌ها و تکفیرهایی که با نام دین اسلام و به بهانه دفاع از اسلام صورت می‌گیرد، در خود اسلام نهفته است. از این منظر، لازم و ضروری است که برای حل چالش‌ها و بحران‌هایی که گریبان‌گیر امت اسلامی شده است، راهکارهایی ارائه و تبیین شود، مبنی بر اینکه در جهان بحران‌زده و پرتشتت اسلام با چه روش‌هایی می‌توان مسلمانان را در صف واحدی قرار داد و از بحران‌های کنونی که جهان اسلام به آنها مبتلاست، رهایی بخشید.

لذا در مقاله حاضر، به شناسایی اجمالی جریان‌های تکفیری می‌پردازیم و نقش علمای دین، به‌عنوان منادیان اسلام و مروجان این آیین صلح و دوستی میان بشریت را بررسی می‌کنیم و راهکارهایی در دو بعد دینی و فرهنگی، به‌منظور عبور جهان اسلام از بحران جریان‌های تکفیری ارائه می‌دهیم.

ضرورت تحقیق

ضرورت‌های چندی را می‌توان برای پرداختن به این موضوع و مقابله با گفتمان تکفیری برشمرد:

الف) وجود جریان‌های انحرافی منتسب به دین اسلام، همواره یکی از بزرگ‌ترین آسیب‌ها برای مبانی اصیل اعتقادی جوامع اسلامی بوده است. امروزه با گسترش تکنولوژی ارتباطات این آسیب بیش از گذشته موجودیت اسلام اصیل را تهدید می‌کند و برای مقابله با این تهدید، آشنایی با این جریان‌ها و مبانی فکری و اعتقادی آنان حائز اهمیت است.

ب) جریان‌های تکفیری یکی از خطرناک‌ترین دشمنان اسلام به شمار می‌آیند. افکار و عقاید این جریان گرچه دارای اتقان و استحکامی نیست؛ اما به دلیل حمایت کانون‌های قدرت و برخورداری از منابع مالی و تبلیغاتی گسترده، تهدیدی بالفعل برای جهان اسلام به

حساب می‌آیند. از این رو شناسایی دقیق این جریان برای مقابله با تهدیدات گسترده آنان در کشورهای اسلامی ضرورتی انکارناپذیر است.

ج) فعالیت‌های تبلیغی و تهدیدات گروه‌های تکفیری در منطقه و جهان، به‌رغم شکست‌های پی‌درپی آنان در سوریه و عراق و مناطق دیگر، گسترش یافته است، که این امر ضرورت مقابله با این جریان و پاسخ به شبهات مرتبط با دیدگاه تکفیری را در راستای پاسداری از امت اسلامی دوچندان نموده است.

این مسائل ضرورت شناخت، تبیین، توصیف و تحلیل این جریانات انحرافی را به‌منظور مواجهه صحیح و برخورد کارشناسانه با آنان آشکارتر می‌سازد. بنابراین برای پیشگیری از این پیامدهای منفی لازم است به این مباحث بپردازیم و با این جریان‌ها به شدت مقابله نماییم. لذا، شناخت این جریان‌ها در جهان اسلام ضروری است و به ما در فهم عمیق و تحلیل راهکارهای مقابله با آنان کمک شایانی می‌نماید.

بررسی اجمالی جریان‌های تکفیری

مفهوم تکفیر

«تکفیر» از «ک - ف - ر» به معنای نهمان کردن و پوشاندن است.^۱ اطلاق کفر به فرد از این رو است که حقیقت را نهمان می‌کند یا با کفرورزی بر دل خود پوشش می‌نهد.^۲ تکفیر، اصطلاحی در کلام و فقه به معنای نسبت کفر دادن به مسلمان است و تکفیری یعنی مسلمانی که دیگر مسلمانان را متهم به ارتداد می‌کند، این اتهام تکفیر نامیده می‌شود.^۳ درحقیقت، تکفیریان پیروان تمام ادیان و مذاهب، از جمله همه مسلمانان، به‌ویژه شیعیان را غیرخودی، کافر و مهدورالدم و خون آن‌ها را حلال می‌دانند.^۴ در اتهام تکفیر، شخص تکفیری دیگر مسلمانان را متهم به ناخالص بودن و از راه

۱. ابن منظور، محمد، لسان العرب، ج ۵، ص ۱۴۴.

۲. راغب اصفهانی، حسین، المفردات فی غریب القرآن، ج ۱، ص ۴۳۴.

3. Kadivar, Jamileh, "Exploring Takfir, Its Origins and Contemporary Use: The Case of Takfiri Approach in Daesh's Media". *Contemporary Review of the Middle East*, p261.

4. Fawaz, Gerges, *The Far Enemy: Why Jihad went Global*, p63.

اسلام منحرف شدن می‌کند. در اسلام مجوز متهم کردن دیگر مسلمانان، به دست علما و به شرط رعایت تمام جوانب احتیاطی آن است.^۱ این واژه در ادبیات سیاسی روز، در توصیف گروه‌هایی در حال رشد از مسلمانان تندرو و طلاب انشعابی سنی و متمایل به وهابیت است که از آنان با نام «سلفی-تکفیری» یاد می‌شود. تکفیری‌ها ورای نگاه سنتی به فقه، حق تکفیر و صدور حکم ارتداد دیگر مسلمانان را برای خود محفوظ می‌دانند و بر اجرای مجازات‌های مربوط به آن، مانند اعدام، تأکید می‌کنند.^۲

پیشینه تکفیر در جهان اسلام، به صدر اسلام باز می‌گردد.^۳ از جمله رویدادهای مهم دوران پس از رحلت پیامبر اکرم ﷺ، غائله خوارج بود. آنان کسانی بودند که بعد از واقعه صفین و قضیه تحکیم، بر امام علی علیه السلام خروج کردند و با تفصیل آیاتی که در شأن کفار نازل شده بود، برحسب هواهای نفسانی خود بر بزرگان و امامان مسلمانان تطبیق نمودند و براین اساس امیرالمومنین علیه السلام را تکفیر کردند.^۴ البته جنس تکفیری که در آن زمان اتفاق افتاد کاملاً متفاوت از تکفیری است که در زمان حاضر شاهد آن هستیم. از طرفی، بیشترین ظهور و بروز این جریان در قرن هفتم هجری با ظهور ابن تیمیه، تحقق یافت. تفکر ابن تیمیه تا حدود زیادی موضوع تکفیر را تئوریزه کرد. هر چند ابن تیمیه هیچ‌گاه به صورت عام فتوا به تکفیر افراد نداد و به افراد خاصی اکتفا کرد، اما بعد در قرون یازده و دوازده هجری، با ظهور محمد بن عبدالوهاب در عربستان شکل گرفت و آن را با همکاری بخشی از قبیله آل سعود و حمایت بریتانیا، تبدیل به یک فرقه و نظام سیاسی کرد که موجب اشاعه وهابیت شد. این تفکر را می‌توان سر منشأ تکفیر مسلمین عنوان کرد؛ چراکه این نوع تکفیر، با این نگاه به کتاب و سنت و با این گستردگی، هیچ‌گاه در امت اسلامی مشاهده نشده بود.

این گروه در دوره معاصر با عناوین مختلفی بروز یافته‌اند؛ همچون داعش، بوکو حرام،

۱. ستوده، علی اصغر و خزائی، جعفر، «آسیب‌شناسی رشد جریان‌های تکفیری در خاورمیانه»، فصلنامه حبل‌المتین، ص ۵.

۲. عباسی، محمدباقر، «روانشناسی تروریسم و تأثیر آن بر گسترش تکفیر»، سایت بصیرت، B2n.ir/x56477.

۳. پاکتنچی، احمد، «پژوهشی در کتاب‌شناسی جنگ‌های رده»، مقالات و بررسی‌ها، ص ۲۶۷.

۴. رضوانی، علی اصغر، وهابیان تکفیری، ص ۹۳.

القاعده و طالبان (که البته این دو گروه دارای تفکرات مختلف در موضوع تکفیر می‌باشند و نمی‌توان همگی را در یک قالب جای داد) و در سال‌های اخیر با خشونت‌های بی‌حد و حصری که به راه انداختند، چهره‌ای خشن و ترسناک از جریان اسلامی به نمایش گذاردند.^۱

تاریخ جریان تکفیری، نشان‌دهنده تأثیر شرایط عینی (محیطی، منطقه‌ای و بین‌المللی) در رشد و تحقق این اندیشه در عمل بوده است. در واقع اندیشه و مبانی فرانظری این جریان، تنها در زمان‌هایی تحقق عملی یافته‌اند که شرایط عینی، زمینه را برای این اندیشه فراهم کرده است.^۲ یکی از عوامل عینی در رشد و گسترش جریان‌های تکفیری، نقش قدرت‌های بزرگ منطقه‌ای و بین‌المللی بوده است که تاریخ اندیشه تکفیری‌ها نیز نشان‌دهنده نقش این عامل در چند مرحله تاریخی بوده است. اهداف مهم قدرت‌های بزرگ در خصوص جریان تکفیری، استفاده از ظرفیت آن‌ها برای نفوذ در جهان اسلام، به انحراف کشیدن جریانات، مشغول کردن جهان اسلامی به یکدیگر و تخریب ظرفیت‌ها و رسیدن به منافع ملی و فراملی خودشان بوده است.^۳ امروزه نیز نقش قدرت‌های بزرگ بین‌المللی (آمریکا، اتحادیه اروپا و ...) و منطقه‌ای (عربستان، امارات و ترکیه) در رشد و گسترش این جریان‌ها انکارناشدنی است. بنابراین می‌توان تأکید کرد که امروزه، از عوامل اصلی شکل‌گیری و تقویت گروه‌های تکفیری، قدرت‌های استعماری غرب و برخی حکام کشورهای اسلامی، به ویژه نظام سیاسی آل سعود در عربستان هستند. نقش استعمار در این زمینه را می‌توان در قالب حمایت مستقیم برای شکل‌گیری گروه‌های انحرافی یا نقش غیرمستقیم، مانند اشغال سرزمین‌های اسلامی و اعمال سلطه سیاسی یا فرهنگی بر جوامع اسلامی برشمرد. نقش برخی از حکام کشورهای عربی، مانند عربستان سعودی، نیز که از طریق حمایت‌های مالی، تبلیغاتی و مشاوره‌ای

۱. فیروزآبادی، حسن، تکفیری‌های داعش را بشناسیم، ص ۱۶.

۲. شیخ‌حسینی، مختار و خلیلی، محمدجواد، مجموعه مقالات کنگره جهانی جریان‌های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام، ج ۲، ص ۵۲۵.

۳. احیا حسینی، غلام، «نگاهی به برخی عوامل تأثیرگذار بر گسترش جاهلیت مدرن در جهان اسلام»، خبرگزاری فارس، <http://fna.ir/IH29JK>

صورت می‌گیرد، عمدتاً به دلیل اشتراک منافع در عرصه عقیدتی و فکری این کشورها با این گروه‌هاست.^۱

پیامدهای گسترش جریان‌های تکفیری برای جهان اسلام

مسئله در هیچ دوره‌ای تا به امروز، پدیده تکفیر تا به این حد ماهیت و جنبه سیاسی پیدا نکرده و در عرصه جهانی تأثیرگذار نبوده است؛ زیرا در حال حاضر این تفکر، به‌رغم برخورداری از آموزه‌های غیرعقلانی، خشن و افراط‌گرایانه و مخالفت گسترده علمای مذاهب اسلامی، در مراحل و مقاطع گوناگون توانسته است در بخش‌های وسیعی از سرزمین‌های اسلامی و سایر مناطق جهان گسترش یابد و در سایه تحولات اخیر منطقه، آنان فرصت مناسبی یافته‌اند که با پشتیبانی حامیان‌شان، افکار و اندیشه‌های خود را پیاده نمایند. در اینجا به بخشی از پیامدهای بسیار مهم گسترش جریان‌های تکفیری برای جهان اسلام اشاره می‌کنیم:

فراموشی آرمان امت اسلامی

جهان اسلام در صورت عمل کردن به آموزه‌های دینی و قرآنی، امت واحده است، اما مهم‌ترین موضوعی که می‌تواند رسیدن جهان اسلام را به این آرمان ناکام کند، درگیری‌های مذهبی و تشته‌های درونی است. گروه‌های تکفیری با تأکید بر تکفیر فرقه‌های اسلامی، نقش مهمی در واگرایی، شکاف و اختلاف در میان جوامع اسلامی دارند. گفتمان تکفیر با ایجاد انشقاق در بین امت واحده اسلامی، انحصار حقانیت بر خویش و فرض کردن بقیه مذاهب به عنوان «غیر»، عملاً در پیکره امت واحده اسلامی شکاف ایجاد کرده است.^۲

حقیقت این است که امروز امت اسلامی دچار مشکلات فراوانی است، جراحتهایی بر پیکره این امت وارد شده است و وارد می‌شود که مهم‌ترین این‌ها اختلاف است. سعی

۱. ملک‌زاده، محمد، سلفی‌گری، عوامل و پیامدهای سیاسی، ص ۵۸.

۲. کاظمی، سیدآصف، مجموعه مقالات هفدهمین جشنواره بین‌المللی پژوهشی شیخ طوسی، ص ۱۹۴.

دشمنان اسلام این است که بین گروه‌های مسلمان به بهانه‌های مختلف ایجاد اختلاف کنند، شقاق و دشمنی ایجاد کنند؛ به بهانه قومیت، به بهانه مذهب، به بهانه جغرافیا.^۱

فراموشی اولویت بودن آرمان فلسطین

مسئله فلسطین یکی از چالش‌های مهم دهه‌های اخیر جهان اسلام بوده است. رشد جریان‌های تکفیری و مشغول کردن مسلمانان به درگیری‌های درونی، موجب فراموشی فلسطین از اولویت دولت‌ها و ملت‌ها در جهان اسلام شده است و جهان اسلام، نتوانسته است راه‌حل عملی برای حمایت از این مردم مظلوم ارائه دهد. از این رو می‌توان گفت که یکی از تهدیدها و پیامدهای مهم پدیده تکفیر، تضعیف گفتمان مقاومت اسلامی است.^۲

جریان تکفیر توانست حرکت بیداری اسلامی را منحرف کند. حرکت بیداری اسلامی یک حرکت ضد آمریکا، ضد استبداد و ضد دست‌نشانندگان آمریکا در منطقه بود، حرکتی بود از سوی عموم مردم در کشورهای مختلف شمال آفریقا که علیه استکبار بود، علیه آمریکا بود. جریان تکفیر، این حرکت عظیم ضد استکباری و ضد آمریکایی و ضد استبدادی را به جنگ بین مسلمانان و به برادرکشی تغییر جهت داد. خط مقدم مبارزات در این منطقه مرزهای فلسطین اشغالی بود. جریان تکفیر آمد این خط مقدم را تبدیل کرد به خیابان‌های بغداد و مسجد جامع سوریه و دمشق و خیابان‌های پاکستان و شهرهای مختلف سوریه و این‌ها شد خط مقدم مبارزه.^۳

ناامن‌سازی جهان اسلام

یکی از پیامدهای جریان تکفیری، ناامن‌سازی جهان اسلام است که نتایج منفی زیادی به دنبال خواهد داشت. عدم رغبت شرکت‌های بزرگ بین‌المللی به سرمایه‌گذاری در جهان اسلام، یکی از این نتایج می‌باشد. پیامد دیگر ناامن‌سازی جهان اسلام فراهم شدن بازار فروش تسلیحات در کشورهای اسلامی است، زیرا با ناامن شدن منطقه توسط

۱. بیانات رهبری در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی، ۱۳۹۶/۰۴/۰۵.

۲. کاظمی، سیدآصف، مجموعه مقالات هفدهمین جشنواره بین‌المللی پژوهشی شیخ طوسی، ص ۱۹۴.

۳. بیانات رهبری در دیدار شرکت‌کنندگان در «کنگره جهانی جریان‌های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام»، ۱۳۹۳/۰۹/۰۴.

جریان‌های تکفیری، کشورهای منطقه به خریدن اسلحه از غرب مجبور می‌شوند که خود این انبار تسلیحات نیز یکی از زمینه‌های احساس ناامنی در جهان اسلام باشد.^۱

امروز دنیای اسلام دچار ناامنی است، ناامنی اخلاقی و معنوی و ناامنی سیاسی. عامل عمده، غفلت ما و هجوم بی‌رحمانه دشمنان است. ما در برابر هجوم دشمن نابکار به وظیفه دینی و عقلی خود عمل نکردیم، هم «أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ» را از یاد بردیم و هم «رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ» را.^۲

ترویج اسلام‌هراسی

امروز نظام سرمایه‌داری تنها رقیب خود را «اسلام» می‌داند، چنان‌که اسپوزیتو، ترس از رشد اسلام را این‌گونه معرفی می‌کند که در کنار هر کلیسا در غرب، مسجدی ساخته شده است و شهرهای غربی به شهرهای اسلامی تبدیل شده‌اند. از این‌رو با توجه به رشد و گسترش اسلام در غرب، پروژه اسلام‌هراسی از سوی دشمنان اسلام پیگیری شد تا با سیاه‌نمایی اسلام، قرائت تکفیری، به‌عنوان اسلام حقیقی، مطرح شود. این مسئله از یک‌سو، زمینه‌های دشمنی و حتی نفرت سایر ادیان از مسلمانان را فراهم می‌کند و از سوی دیگر موجب گسترش تفرق، نفاق و حتی نفرت در میان پیروان ادیان خواهد شد.^۳

جریان تکفیر چهره اسلام را در دنیا مخدوش کرد، زشت کرد. همه دنیا در تلویزیون‌ها دیدند که کسی را می‌نشانند و با شمشیر گردن می‌زنند، بدون اینکه جرمی برای او معین شده باشد. ... اینها درست بعکس عمل کردند؛ مسلمان را کشتند، غیر مسلمان غیر متعرض را زیر شمشیر نشانند، تصویر آن در همه دنیا پخش شد، همه دنیا این را دیدند. همه دنیا دیدند که یک نفری به نام اسلام دست کرد از سینه یک آدم کشته شده، دل او را بیرون آورد و به دندان کشید! این را دنیا دید. اینها به نام اسلام تمام شد، اسلام رحمت، اسلام تعقل، اسلام منطق، ... این اسلام را اینها این‌جوری معرفی کردند، از این جنایتی بالاتر؟ از این فتنه‌ای خبیث‌تر؟ این مال جریان تکفیر است.^۴

۱. شیخ حسینی، مختار و خلیلی، محمدجواد، مجموعه مقالات کنگره جهانی جریان‌های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام، ج ۲، ص ۵۲۵.

۲. بیانات رهبری در پیام به حجاج بیت‌الله الحرام، ۱۳۹۶/۰۶/۰۹.

۳. خبیره، بهروز، مجموعه مقالات کنگره جهانی جریان‌های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام، ج ۳، ص ۴۷۱.

۴. بیانات رهبری در دیدار شرکت‌کنندگان در «کنگره جهانی جریان‌های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام»، ۱۳۹۳/۰۹/۰۴.

نقش علمای جوامع اسلامی برای مقابله با جریان‌های تکفیری

آثار هولناک تندروی‌ها، خشونت‌ها و جنایت‌های روزافزون گروه‌های تکفیری، لزوم مبارزه صحیح و سریع با این پدیده شوم و ریشه‌کن کردن این آفتی را که ابعاد و دامنه آن رو به گسترش است، دوچندان می‌کند. گرچه افراد مختلف در جامعه هر یک به نسبت‌های متفاوت می‌توانند در مهار این بحران اثرگذار باشند، اما نقش علمای دین در این میان بسیار پررنگ‌تر از سایر اقشار جامعه است. در واقع پرداختن به مسئله تکفیر، چیزی است که بر علمای دنیای اسلام و زبندگان و فرزندگان دنیای اسلام تحمیل شده است، این را دشمن به صورت مشکل دست‌ساز وارد دنیای اسلام کرده است و ناچاریم به آن بپردازیم.^۱ بنابراین در اینجا مسئولیت خطیری را که علمای اسلام در راستای مقابله با خشونت و تکفیر و شیوع افکار منحرف و شبهه‌افکنی نحله‌های انحرافی برعهده دارند و مهم‌ترین راهکارها، به‌منظور عبور جهان اسلام از بحران جریان‌های تکفیری را در دو بعد دینی و فرهنگی تبیین می‌نماییم:

وحدت و تقریب مذاهب اسلامی

تردیدی نیست که بزرگ‌ترین خطری که در حال حاضر وحدت و انسجام امت اسلامی را تهدید می‌کند، فتنه گروه‌های تروریستی تکفیری است. لیکن یکی از راه‌ها برای رفع فتنه جریان تکفیری، اتحاد همه علمای اسلام و پرهیز از اختلاف است، همه باید با اتحاد و وحدت تلاش کنند تا این عقیده‌های باطل و انحرافی توسعه پیدا نکند.

برای برخورد با جریان‌های معاند و تکفیری و خلاف موازین عقل و شرع، «تقریب مذاهب» روشی مهم برای رفع سوءتفاهمات و سوءبرداشت‌هاست. تقریب مذاهب فرصتی برای تقویت تبادل نظر می‌باشد و به مذاهب اسلامی کمک می‌کند تا پیام خود را انتشار دهند و به هم‌اندیشی با یکدیگر برای انتقال اندیشه و تبادل نظر در مسائل اجتماعی، فقهی، عقیدتی و سیاسی مبادرت کنند.^۲ استراتژی تقریب از طریق برجسته‌سازی نقاط

۱. بیانات رهبری در دیدار شرکت‌کنندگان در «کنگره جهانی جریان‌های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام»، ۱۳۹۳/۰۹/۰۴.

۲. دهشیری، محمدرضا، بازتاب مفهومی و نظری انقلاب اسلامی در روابط بین‌الملل، ص ۲۸۵.

مشترک فراوان در مذاهب اسلامی به تحقق وحدت اسلامی منجر می‌شود، بدین نحو که تکیه بر اشتراکات و بدیهیات دینی و اعتقادی در تفکیک میان برخی اختلافات مذموم از غیرمذموم، به‌عنوان بهترین راهکار در مقابله با اختلافات فرقه‌ای، استفاده می‌شود. لذا استفاده از راهبردهای تقریبی موجب خواهد شد تا مذاهب اسلامی در راستای دستیابی به اتحاد اسلامی بر مشترکات تأکید ورزند و مختصات‌شان را رها کنند.^۱

با این تفاسیر می‌توان گفت بهره‌گیری از استراتژی تقریب در اقدامات سیاسی و بین‌المللی، به الفت و مودت و همگرایی در بین جامعه اسلامی منجر خواهد شد؛ زیرا مقوله وحدت، به مثابه استراتژی راهبردی است، نه تاکتیک سیاسی. این چنین است که امام خمینی علیه السلام وحدت را از اصول مشترک و مبنای ایدئولوژی اسلام دانسته است: «ما همه در تحت لوای توحید مجتمع هستیم. توحید مذهب همه است و مبدأ و معاد ایده همه است و ما این مشترکات را داریم و ملت واحده هستیم.»^۲ یا مقام معظم رهبری در این زمینه این‌گونه بیان می‌کند:

امر تقریب و وحدت را یک مسئله استراتژیک می‌دانم، یک مسئله تاکتیکی و مصلحتی نیست که بگوییم حالا مصلحت ما ایجاب می‌کند که با مسلمین غیرشیعه ارتباط داشته باشیم، ما با این انگیزه صحیح مسئله وحدت مسلمین را، یک مسئله اساسی قرار داده‌ایم.^۳

آیت‌الله‌العظمی بروجردی علیه السلام نیز، آن قدر به این مهم اصرار داشت که در کشور مصر، همایش تقریب مذاهب برگزار کرد و پنجاه تن از عالمان سرشناس اهل‌تسنن را به آن فراخواند. اصرار بر همین اعتقادات بود که باعث شد شیخ شلتوت که بنیان‌گذار دانشگاه الازهر مصر است، فتوایی تاریخی را صادر کند مبنی بر این که «عمل کردن به قول ائمه اطهار مجزی است» و بر مقبولیت عمل شیعیان صحه بگذارد.^۴

۱. مختاری، محمدحسین، «نقش استراتژی تقریب در تحقق وحدت اسلامی»، دومین همایش بین‌المللی و سومین همایش ملی اسلام و ارزش‌های متعالی، ص ۱۴.
۲. خمینی، سیدروح‌الله، صحیفه امام، ج ۱۷، ص ۹۸.
۳. بیانات رهبری در دیدار اعضای ستاد برگزاری کنفرانس جهانی اهل‌بیت علیهم السلام، ۱۳۶۹/۰۱/۲۶.
۴. مختاری، محمدحسین، «تبیین موانع وحدت اسلامی با تأکید بر دیدگاه علمای مذاهب اسلامی»، مطالعات تقریبی مذاهب اسلامی، ص ۱۰۳.

بنابراین ترویج استراتژی تقریب بر مبنای اشتراکات مذهبی، نه تنها وحدت فقهی در میان مسلمانان را محقق خواهد کرد، بلکه وحدت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و... را به روشنی در بین مسلمانان فراهم خواهد آورد. لذا چشم‌اندازی که وجود استراتژی تقریب در این زمینه می‌تواند ارائه نماید، دستیابی به یک مبنای مشترک تقریبی بر اساس اشتراکات فکری و نظری مذاهب اسلامی است که یقیناً این نوع نگاه به نزدیکی افکار و اندیشه‌های تقریبی جوامع اسلامی کمک خواهد کرد. طرح این مهم، امروز و در فضای موجود جهان اسلام اهمیت دوچندانی دارد؛ زیرا جهان اسلام امروز همچنان پراکنده و تنش‌زاست و مطمع‌نظر استکبار جهانی و مورد خشم اوست. لذا ضرورت بهره‌گیری از استراتژی تقریب و انسجام، به‌عنوان یکی از اصول مهم تعامل میان مذهبی، در مقابله با تفرقه و تجزیه، به شدت احساس می‌شود.^۱

وحدت به معنای تکیه بر مشترکات است. ما مشترکات زیادی داریم، میان مسلمانان، مشترکات بیش از موارد اختلافی است، روی مشترکات باید تکیه کنند. تکلیف عمده هم در این مورد بر دوش نخبگان است، چه نخبگان سیاسی، چه نخبگان علمی و چه نخبگان دینی. علمای دنیای اسلام مردم را از تشدید اختلافات فرقه‌ای و مذهبی برحذر بدارند. دانشمندان دانشگاهی، دانشجویان را توجیه کنند و به آنها تفهیم کنند که امروز مهم‌ترین مسئله در دنیای اسلام وحدت است.^۲

هم‌گرایی و گفت‌وگوی‌های بین‌ادیان

دین همواره در طول تاریخ حیات بشری از عوامل تاثیرگذار بر زندگی بشر، چه در سطح فردی و داخلی و چه در سطح بین‌المللی، بوده است و در حال حاضر در عرصه معادلات نظام بین‌الملل هم از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و در آینده هم با توجه به روندهای موجود (جهانی‌شدن) شاهد پررنگ شدن نقش دین در ابعاد مختلف روابط بین‌الملل (اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و...) خواهیم بود.^۳ در این میان صلح، آرمان متعالی جامعه

۱. مختاری، محمدحسین، «نقش استراتژی تقریب در تحقق وحدت اسلامی»، دومین همایش بین‌المللی و سومین همایش ملی اسلام و ارزش‌های متعالی، ص ۱۴.

۲. بیانات رهبری در دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی، ۱۳۹۲/۱۰/۲۹.

۳. ابراهیمی و همکاران، «رویکرد اسلامی به روابط بین‌الملل در مقایسه با رویکردهای رئالیستی و لیبرالیستی»، دانش سیاسی، ص ۱۷.

بشری و رسالت ادیان الهی است که بشر آن را در مقاطع مختلف تاریخ حیات خود به صورت‌های گوناگون، از جمله گفتگوهای بین‌دینی پیگیری نموده است. دین مبین اسلام که خود منادی صلح در جهان است، در آموزه‌های خود به‌خوبی اهمیت این اصل را مشخص می‌کند. بسیاری از اندیشمندان و متفکرین حاضر، «اصل گفتگو» را ضروری‌ترین ابزار برای مقابله با خشونت و افراطی‌گری می‌دانند و امیدوارند در تداوم گفت‌وگوهای مثبت و سازنده دینی به عالی‌ترین و بهترین هم‌اندیشی و همکاری در عرصه بین‌الملل دست یابند.^۱

امروز، جریان‌های فکری و عملی افراطی از مرزهای سیاسی و جغرافیایی فراتر رفته‌اند و پدیده‌ای جهان‌شمول گشته‌اند، به طوری که خودمحوری، خودخواهی، زورگویی و خشونت در ابعاد و سطوح مختلف در گوشه‌وکنار جهان، آشکارا دیده می‌شود. بنابراین امروز تفکر تکفیری و تروریسم خون‌بار ناشی از آن، نه فقط چالش پیش‌روی اسلام، بلکه دغدغه و تهدید مشترک تمامی ادیان آسمانی و همهٔ ابناء بشر، از هر ملیت و نژادی محسوب می‌شود و لذا مقابلهٔ موثر با آن نیز نیازمند درک و آگاهی، چاره‌جویی و اقدام مشترک است و در این میان هم‌اندیشی علما و رهبران دینی می‌تواند بسیار سازنده وثمرثمر باشد.^۲ از این منظر اهمیت گفت‌وگو با اندیشمندان ادیان دیگر حاکی از آن است که هیچ‌یک از ادیان الهی، خشونت و افراط‌گرایی را تأیید نمی‌کند. در واقع امکان گفت‌وگویی میان ادیان، راهکاری برای برون‌رفت از خطر تفرقه، زیربنای وحدت و مقدمه‌ای برای رسیدن به اصول مشترک و حقیقت است. لذا راهبرد گفتگوی بین‌ادیان، یقیناً نقش شگرفی در پیشبرد ایجاد وحدت و موجبات تحکیم و تقویت هم‌گرایی ادیان دارد و در نهایت طرد اندیشهٔ تکفیر را موجب خواهد شد.^۳

۱. رسولی، نوید، «نقش سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی در ترویج صلح»، خبرگزاری مهر، mehrnnews.com/xxstH.

۲. رسولی، نوید، «نقش سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی در ترویج صلح»، خبرگزاری مهر، mehrnnews.com/xxstH.

۳. مختاری، محمدحسین، «نقش استراتژی تقریب در تحقق وحدت اسلامی»، دومین همایش بین‌المللی و سومین همایش ملی اسلام و ارزش‌های متعالی، ص ۱۴.

تبیین اسلام واقعی و تعیین حدود آن

در دنیای معاصر با قرائت‌های متعددی از اسلام روبرو هستیم؛ قرائت‌هایی مانند اسلام سنتی، حرکت اسلامی، بنیادگرایی اسلامی، بیداری اسلامی، رادیکالیسم اسلامی و اسلام سیاسی. این تکثر حاکی از برداشت‌های مختلف و وجود گروه‌های متفاوت اسلام‌گرا در جوامع اسلامی است. از این رو بازخوانی مفهوم اسلام و تعیین حدود اسلام از جمله راه‌های موثر در تعدیل اندیشه تکفیری است.^۱

طرح اسلام برای نظام بین‌الملل، رسیدن به امت واحده جهانی است^۲ که بر محور روابط عادلانه و بر پایه وحدت عقیده استوار است. بر این اساس، اقامه دین خدا، دعوت به هم‌زیستی مسالمت‌آمیز، رفع ظلم و ستم، گسترش ارزش‌های الهی انسانی و برقراری قسط و عدل از اهداف اسلام در چارچوب امت واحده جهانی است و برای دستیابی به جامعه جهانی صلح‌آمیز، رفع تعصبات نامعقول، جهالت‌ها و ارتقای دانش و معرفت انسان‌ها ضروری است. بنابراین گفتمان اسلامی روابط بین‌الملل، رابطه امت اسلامی با دیگر واحدهای سیاسی را بر پایه اصل صلح قرار می‌دهد. از طرفی رعایت «عدالت اسلامی» در اندیشه سیاسی اسلام، به‌عنوان اساسی‌ترین اصل در روابط دولت‌ها و ملت‌ها، منظور گردیده است و به‌همین دلیل، در حقوق اسلامی از فرصت‌های مناسب برای برقراری و تحکیم پیمان‌های صلح در روابط خارجی بهره‌برداری می‌شود. تاریخ روابط بین‌الملل اسلام گواه صادقی بر قدمت نظام حقوق بین‌الملل اسلامی است و میزان گرایش جامعه اسلامی به ایجاد روابط بین‌المللی و احترام به مقررات حاکم بر آن را نمایان می‌کند. از این رو بحث از رابطه، همکاری، تعاون، روابط مسالمت‌آمیز، وحدت، هم‌گرایی و دستیابی به صلح عادلانه در قاموس اسلامی گسترده است.^۳ به عبارت دیگر، اساس روابط مسلمانان با غیرمسلمانان بر مسالمت و رفتار نیکو می‌باشد. اسلام هیچ‌گاه به

۱. جمشیدی‌راد، محمدصادق و محمودپناهی، سید محمدرضا، «مفهوم اسلام سیاسی در انقلاب اسلامی ایران»، پژوهشنامه انقلاب اسلامی، ص ۱۲۸.

۲. ﴿إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُون﴾ (سوره انبیاء، آیه ۹۲).

۳. سلیمی، عبدالحکیم، «روابط بین‌الملل در اسلام، بررسی مراحل تاریخی»، مجله معرفت، ص ۷۴.

پیروان خود اجازه قتل و کشتار پیروان مذاهب دیگر را نمی‌دهد و وجود عقاید مخالف، مجوزی برای رفتار خصمانه نمی‌باشد، بلکه اسلام به پیروان خود دستور می‌دهد با مخالفین، رفتار مبتنی بر عدالت و قسط داشته باشند.^۱ این نظریه قائم به «کرامت انسانی» است. غیرمسلمانان از آن جهت که در انسانیت با مسلمانان شریک‌اند دارای احترام می‌باشند، هر چند در عقیده و مذهب متفاوت‌اند.^۲

قرآن در این باره می‌فرماید: «لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ»^۳ «خداوند، شما را منع نمی‌کند که با کسانی که با شما در کار دین، نجنگیده‌اند و از خانه و شهرتان بیرون نکرده‌اند، دوستی نمایید و با عدالت و انصاف با آنان رفتار کنید، به یقین خداوند مردم عادل را دوست می‌دارد.»

بنابراین یکی از راهکارها برای مقابله با چالش‌های جریان‌های تکفیری، تبیین درست و ترویج گفتمان عقلانی اسلامی است. در واقع این روش درصدد است تا شناختی واقعی، مبتنی بر بحث و بررسی‌های عقلانی و ادله علمی و فرهنگی به دست دهد تا مسلمانان در سایه آن، سوءظن‌ها را از بین ببرند و تابع تفکر، علم و برهان منطقی گردند، به هم نزدیک شوند و از تفرقه پرهیزند و قطعاً بنایی که بر پایه استوار تفکر برپا شود، بنایی نیست که کسی را یارای صدمه زدن به آن باشد و در آن بحران ایجاد شود. از این‌رو مردم کشورهای مختلف دنیا باید با این گفتمان آشنا شوند. علمای اسلامی نیز همواره بر تبیین درست این گفتمان، در عمل نیز بر آن تأکید داشته‌اند و از طریق ابزارهای گوناگون سخت‌افزاری، نرم‌افزاری و نیز دیپلماسی فرهنگی، به دنبال ترویج گفتمان عقلانی اسلامی باشند.^۴

۱. حضی‌نیا، ناصر، «دیپلماسی صلح‌آمیز پیامبر اسلام ﷺ»، حکومت اسلامی، ص ۱۵۴.

۲. قربانی، زین‌العابدین، اسلام و حقوق بشر، ص ۳۷۴-۳۷۳.

۳. سوره ممتحنه، آیه ۸.

۴. حقی، محمد، «چالش‌های فرهنگی جریان‌های تکفیری علیه گفتمان انقلاب اسلامی و راهکارهای مقابله با آن»، مطالعات انقلاب اسلامی، ص ۲۵.

تأسیس مراکز اسلامی و مقابله علمی و فرهنگی

اقداماتی که گروه‌های تکفیری انجام می‌دهند، ریشه‌های فکری و فرهنگی هم دارد. لذا یک راه حل برای پایان دادن به فعالیت گروه‌های تکفیری، اقدامات علمی و فرهنگی است که علمای اسلام باید این اقدامات را نیز انجام دهند.

یکی از نقاط ضعف در مقابل جریان‌های تکفیری، خفتگی و رخوت مراکز پژوهشی و علمی است که همین مسئله سبب دوری از فضا و میدان اصلی مبارزه با این جریان‌ها شده است. اتفاقات امروز حاصل برنامه‌ریزی‌های دیروز بازیگران آن است و شناخت به‌موقع خطر، واکنش مناسب به‌موقع را ممکن می‌سازد. این کار نیازمند تأسیس مرکزی است که جهان اسلام را به‌طور دائمی رصد کند. هرچه شناخت ما از دوستان و دشمنان وحدت اسلامی بیشتر شود، قدرت ما در خلق ابتکارات تقریبی بیشتر خواهد شد. دشمنان اسلام برای اغراض خود، تمامی اختلافات درونی میان مسلمانان از مذاهب مختلف را رصد می‌کنند و سپس با برجسته کردن همین نقاط اختلاف، نقاط ضعف جهان اسلام را نشانه می‌روند، به همین دلیل نیاز به پژوهش‌ها و برنامه‌ریزی‌های دقیق بیش از پیش حس می‌شود که این امر جز در مراکز تحقیقاتی و علمی میسر نخواهد شد.

علمای اسلام می‌توانند با شناسایی ظرفیت‌های اندیشه‌ی اسلامی و غنابخشی به اندیشه‌ی خود با اقدامات علمی و فرهنگی متناسب با شرایط و مقتضیات عصر حاضر، توسعه‌ی دانایی‌محور را رقم زنند و با پیش‌گامی در تولید فکر علمی و دینی و گسترش افکار روشنگرانه نشان دهند که اسلام از برنامه‌هایی غنی برای سعادت بشریت برخوردار است.^۱ تلاش برای امضای موافقت‌نامه‌های فرهنگی و گسترش مناسبات فرهنگی با ملل و اقوام مختلف، تأسیس کرسی‌های ادیان‌شناسی در دانشگاه‌های جهان، ایجاد دوره‌های شیعه‌شناسی، اسلام‌شناسی در دانشگاه‌های مختلف به‌منظور معرفی اسلام ناب، ایجاد زمینه‌های تبادل علمی بین مراکز فکری و اندیشه‌ای جهان اسلام، ایجاد هماهنگی بین

۱. دهشیری، محمدرضا، «جایگاه گفتگو در تقریب مذاهب اسلامی»، خبرگزاری تقریب.

مؤسسات و پژوهشکده‌های علمی جهان اسلام، تنها بخشی از راهکارهایی است که در این زمینه می‌توان به آنها اشاره کرد.^۱

تشکیل یک نهضت علمی و منطقی فراگیر، از سوی همه علمای مذاهب اسلامی، برای ریشه‌کن کردن جریان تکفیری لازم است. همه مذاهب اسلامی که دلشان برای اسلام می‌سوزد، اسلام را قبول دارند و برای اسلام دل می‌سوزانند، در این وظیفه سهیم و شریک‌اند. باید یک حرکت علمی عظیمی انجام بگیرد.^۲

آگاهی بخشی و مبارزه رسانه‌ای و تبلیغی

علما و فرهیختگان جهان اسلام نقش مهمی در تبیین و تشریح دقیق و درست تعالیم و آموزه‌های دینی بر عهده دارند که می‌تواند در روشنگری امت اسلامی برای مقابله و مبارزه با القائات، شبهه افکنی‌ها و انحرافات موثر باشد و باید در این زمینه برنامه‌ریزی و اقدامات جدی صورت پذیرد و در نشست‌های علمی و فرهنگی میان صاحب‌نظران، این مهم بیش از گذشته و با استفاده از ابزارهای مؤثر رسانه‌ای تحقق یابد. نخبگان فکری و فرهنگی جهان اسلام می‌توانند با تأکید بر مشترکات فرهنگی و هنجارها و ارزش‌های اجتماعی مشترک، نوعی اجماع درون‌تمدنی را به منصفه ظهور رسانند. این سرآمدان فکری می‌توانند از طریق برقراری ارتباط با گروه‌های هم‌فکر و ارتقای زمینه‌های تعامل فرامرزی به ایجاد شبکه‌های فراملی گروه‌های مذهبی اقدام کنند که از ایده‌های یکدیگر تغذیه می‌کنند. آن‌ها می‌توانند با بهره‌گیری از شبکه‌های اطلاع‌رسانی برای تبادل ارتباطات علمی بین‌المللی و بهره‌برداری حداکثر از امکانات ارتباطی برای پیشبرد اهداف مشترک ارزشی مبادرت کنند و ضمن شفاف‌سازی محل نزاع به هم‌اندیشی بر اساس اصول و ملاک‌های مشترک ارزشی بپردازند.^۳

۱. رسولی، نوید، «نقش سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی در ترویج صلح»، خبرگزاری مهر، mehrnnews.com/xxstH.

۲. بیانات رهبری در دیدار شرکت کنندگان در «کنگره جهانی جریان‌های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام»، ۱۳۹۳/۰۹/۰۴.

۳. دهشیری، محمدرضا، «جایگاه گفتگو در تقریب مذاهب اسلامی»، خبرگزاری تقریب.

<https://www.taghribnews.com/vdcgzt9xqak9t74.rpra.html>

علمای اسلام، باید با آگاهی بخشی و تنویر افکار عمومی، خطرات و تهدیدهایی که از سوی این فرقه انحرافی، مسلمانان را تهدید می کند، آگاه سازند و با نشان دادن جمود فکری آن ها و سست بودن پایه اعتقادات جریان تکفیری نقش بزرگی در وحدت امت اسلامی ایفا کنند. از طرفی پاسخ به شبهه افکنی تکفیری ها با حجت و برهان، برای تمامی ملت ها امری مهم و برای علمای دین، وظیفه ای خطیر است و ضروری است که علمای دینی مسئولیت این روشنگری را بر عهده گیرند تا مردم، خصوصاً جوانان، شناخت و آگاهی لازم را از تهدیدهای فرارو و از افکار منحرف و ناصحیحی که به اسلام نسبت داده می شود، داشته باشند.^۱

بنابراین برای برون رفت از این وضعیت بغرنج و بحرانی در جهان اسلام، یک راهکار، راه اندازی شبکه های ماهواره ای به زبان های مختلف برای مقابله علمی و فرهنگی با این پدیده خطرناک است که همه کشورهای اسلامی هم در آن سهیم باشند. از طرفی بسیج شبکه های اجتماعی در مبارزه با تفکرات تکفیری از اهمیت ویژه برخوردار است و باید بدان اهتمام داشت.^۲ اگر مردم از ماهیت جریان های تکفیری آگاه شوند که از سویی تکفیر در آن نهفته است و فقط خودشان را حق می دانند و همه را کافر می شمارند و از سوی دیگر ابزاری برای قدرت های استکباری هستند، به طور قطع از آن ها متنفر می شوند و به آن ها هرگز تمایل نشان نمی دهند.^۳

نتیجه گیری

جهان اسلام، در دو قرن اخیر، به ویژه چند دهه گذشته، شاهد شکل گیری و رشد جریان های گوناگون افراطی با افکار متفاوت بوده است. افراطی گری تکفیری بدترین و

۱. رحیمی، ثریا و حاتمی کن کبود، حبیب، «پدیده افراط گرایی و تکفیر در عصر حاضر، علل ظهور و نقش علمای اسلام در مقابله با آن»، مطالعات روابط فرهنگی بین الملل، ص ۵۲.

۲. بیانات حضرت آیت الله العظمی مکارم شیرازی در کنگره بین المللی خطر جریان های تکفیری در دنیای امروز، ۱۳۹۴/۱۱/۰۸.

۳. بیانات رهبری در دیدار شرکت کنندگان در «کنگره جهانی جریان های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام»، ۱۳۹۳/۰۹/۰۴.

خطرناک‌ترین پدیده‌ای است که در این دوران ظهور کرده است. این درحالی است که تکفیر و کشتار بی‌جهت انسان‌ها، نه با مبانی دینی اسلام سازگار است و نه رهبران دینی و علمای بزرگ اسلامی آن را تأیید می‌کنند.

مقاله حاضر، در ابتدا جریان‌های تکفیری و پیامدهای گسترش آن را به صورت اجمالی بررسی کرده است. در ادامه به بررسی نقش علمای جوامع اسلامی، به‌عنوان منادیان اسلام و مروجان این آیین صلح و دوستی میان بشریت، پرداخته است و راهکارهایی را، در دو بُعد دینی و فرهنگی، به‌منظور عبور جهان اسلام از بحران جریان‌های تکفیری، ارائه داده است. این راهکارها عبارت است از: وحدت و تقریب مذاهب اسلامی، هم‌گرایی و گفت‌وگوی‌های بین‌ادیان، تبیین اسلام واقعی و تعیین حدود آن، تأسیس مراکز اسلامی و مقابله علمی و فرهنگی و آگاهی‌بخشی و مبارزه رسانه‌ای و تبلیغی علیه جریان‌های تکفیری.

با نظر به تلاش دشمنان برای ایجاد اسلام‌هراسی و ترسیم چهره‌ای غیرواقعی از مسلمانان در اذهان عمومی، علمای جوامع اسلامی، می‌توانند نقش مهمی را ایفا کنند. علما، به‌عنوان یکی از متولیان فعالیت‌های دینی و فرهنگی، می‌توانند در جلوگیری از ترویج خشونت و افراطی‌گری و مقابله با جریان‌های تکفیری نقش بسزایی داشته باشند. عالمان جهان اسلام می‌توانند زمینه لازم را برای رفع سوءبرداشت‌ها و کاهش نزاع‌های بیهوده ایجاد کنند و نهایتاً بسترهای صلح و امنیت را فراهم سازند. تحقق این عوامل، نوعی همراهی و همدلی بین علمای اسلامی را می‌طلبد. این همراهی باید باتوجه به عنصر مدارا و تحمل یکدیگر باشد که تنها عامل تکامل اخلاقی و معنوی جامعه اسلامی و اقتدار آنان است.

منابع

۱. ابراهیمی، شهرروز؛ ستوده، علی اصغر؛ شیخون، احسان، «رویکرد اسلامی به روابط بین الملل در مقایسه با رویکردهای رئالیستی و لیبرالیستی، **دانش سیاسی**، سال ششم، ش ۲، ۱۳۸۹ ش.
۲. ابن منظور، محمد بن مكرم، **لسان العرب**، بیروت ۱۴۱۴ ق.
۳. احیا حسینی، غلام، «نگاهی به برخی عوامل تأثیرگذار بر گسترش جاهلیت مدرن در جهان اسلام؛ بخش اول»، **خبرگزاری فارس**: <http://fna.ir/IH29JK>.
۴. پاکچی، احمد، «پژوهشی در کتاب‌شناسی جنگ‌های رده»، **مقالات و بررسی‌ها**، دوره ۶۶، ش ۸۶۶، ۱۳۷۸ ش.
۵. جمشیدی‌راد، محمدصادق؛ محمودپناهی، سیدمحمدرضا، «مفهوم اسلام سیاسی در انقلاب اسلامی ایران»، **پژوهشی‌نامه انقلاب اسلامی**، سال دوم، ش ۵، ۱۳۹۱ ش.
۶. حسی‌نیا، ناصر، «دیپلماسی صلح‌آمیز پیامبر اسلام ﷺ»، **حکومت اسلامی**، سال هجدهم، ش ۶۸، ۱۳۹۲ ش.
۷. حقی، محمد، «چالش‌های فرهنگی جریان‌های تکفیری علیه گفتمان انقلاب اسلامی و راهکارهای مقابله با آن»، **مطالعات انقلاب اسلامی**، سال شانزدهم، ش ۵۶، ۱۳۹۸ ش.
۸. خمینی، سیدروح‌الله، **صحیفه امام**، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۶۱ ش.
۹. خیریه، بهروز، «نقش گروه‌های تکفیری در تغییر نقشه منطقه»، **مجموعه مقالات کنگره جهانی جریان‌های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام**، قم: انتشارات دارالاعلام لمدرسة اهل البيت، ۱۳۹۳ ش.
۱۰. دهشیری، محمدرضا، «جایگاه گفتگو در تقریب مذاهب اسلامی»، **خبرگزاری تقریب**: <https://www.taghribnews.com/vdcgz9xqak9t74.rpra.html>.
۱۱. دهشیری، محمدرضا، **بازتاب مفهومی و نظری انقلاب اسلامی در روابط بین الملل**، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۰ ش.
۱۲. راغب اصفهانی، ابوالقاسم حسین بن محمد، **المفردات فی غریب القرآن**، بیروت: انتشارات دار القلم، ۱۴۱۲ ق.
۱۳. رحیمی، ثریا؛ حاتمی‌کن‌کبود، حبیب، «پدیده افراط‌گرایی و تکفیر در عصر حاضر، علل ظهور و نقش علمای اسلام در مقابله با آن»، **مطالعات روابط فرهنگی بین الملل**، سال چهارم، ش ۸، ۱۳۹۷ ش.
۱۴. رسولی، نوید، «نقش سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی در ترویج صلح»، **خبرگزاری مهر**: mehrnews.com/xxstH.

۱۵. رضوانی، علی اصغر، و **هابیان تکفیری**، تهران: انتشارات مشعر، ۱۳۹۱ ش.
۱۶. ستوده، علی اصغر؛ خزائی، جعفر، «آسیب‌شناسی رشد جریان‌های تکفیری در خاورمیانه»، **فصلنامه حبل‌المتین**، سال سوم، ش ۹ (ویژه داعش)، ۱۳۹۳ ش.
۱۷. سلیمی، عبدالحکیم، «روابط بین‌الملل در اسلام، بررسی مراحل تاریخی»، **مجله معرفت**، ش ۶۹، ۱۳۸۲ ش.
۱۸. شیخ‌حسینی، مختار؛ خلیلی، محمدجواد، «نقش قدرت‌های بین‌المللی در رشد و گسترش جریان‌های تکفیری»، **مجموعه مقالات کنگره جهانی جریان‌های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام**، قم: انتشارات دارالاعلام لمدرسة اهل البيت (ع)، ۱۳۹۶ ش.
۱۹. عباسی، محمدباقر، «روانشناسی تروریسم و تأثیر آن بر گسترش تکفیر»، **سایت بصیرت**: B2n.ir/x56477
۲۰. فیروزآبادی، حسن، **تکفیری‌های داعش را بشناسیم**، تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی، ۱۳۹۳ ش.
۲۱. قربانی، زین‌العابدین، **اسلام و حقوق بشر**، تهران: دفتر نشر و فرهنگ اسلامی، چاپ پنجم، ۱۳۷۵ ش.
۲۲. کاظمی، سیدآسف، «بازتاب‌های سیاسی گفتمان تکفیر»، **مجموعه مقالات هفدهمین جشنواره بین‌المللی پژوهشی شیخ طوسی**، قم: انتشارات المصطفی، ۱۳۹۳ ش.
۲۳. مختاری، محمد حسین، «نقش استراتژی تقریب در تحقق وحدت اسلامی»، **دومین همایش بین‌المللی و سومین همایش ملی اسلام و ارزش‌های متعالی**، ۱۳۹۷ ش.
۲۴. مختاری، محمدحسین، «تیین موانع وحدت اسلامی با تأکید بر دیدگاه علمای مذاهب اسلامی»، **نشریه مطالعات تقریبی مذاهب اسلامی**، ش ۵۳، ۱۳۹۹ ش.
۲۵. ملک‌زاده، محمد، **سلفی‌گری، عوامل و پیامدهای سیاسی**، تهران: انتشارات سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۴۰۰ ش.
26. Fawaz, Gerges, **The Far Enemy: Why Jihad went Global**, London: Cambridge University Press, 2005.
27. Kadivar, Jamileh, "Exploring Takfir, Its Origins and Contemporary Use: The Case of Takfiri Approach in Daesh's Media", **Contemporary Review of the Middle East**, No 7, 2020.

سایت‌ها:

1. Khamenei.ir.

